

ВИЗНАЧЕННЯ СІМ'Ї У ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ

Національний авіаційний університет
проспект Космонавта Комарова, 1, 03680, Київ, Україна
E-mail: irenat608@gmail.com

Мета: у статті здійснено науково-теоретичний аналіз змісту поняття «сім'я» у юридичній науці, представлено порівняльний аналіз поняття «сім'я» з урахуванням специфічності сімейно-шлюбних відносин. **Методи дослідження:** аналізується сутність поняття «сім'я» за такими напрямками, як: ключова категорія, підстава створення, мета, результат. Класифікуються міжнародні акти у сфері космічного права. **Результати:** досліджено теоретико-методичні аспекти поняття «сім'я». Проаналізовано офіційну статистичну інформацію, що характеризує захист прав та інтересів суб'єктів сімейного права. Визначаються тенденції процесів укладання шлюбів та розлучень як сфери сімейного права. Робиться висновок про необхідність забезпечення принципів, гарантій сімейного права в цивільному, кримінальному, адміністративному аспектах. **Обговорення:** проблеми трактування поняття «сім'я» в соціальному та правовому розумінні.

Ключові слова: сім'я, соціальне розуміння сім'ї, юридичне розуміння сім'ї, сімейно-шлюбні відносини, сімейне право.

Постановка проблеми та її актуальність. Незважаючи на динамічний розвиток та трансформацію форм соціальних відносин, актуальним залишається аспект сімейних відносин, який є індикатором рівня культурного розвитку суспільства. В сімейному праві напрями правового регулювання сімейних відносин визначаються специфікою сімейного права, що потребують подальшого дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженню питань сімейного права присвячені наукові роботи О.Л. Богініч, Т.В. Бондар, В.А. Ватрас, Є.М. Ворожейкіна, О.В. Зайчук, А.М. Колодій, Г.О. Лозової, Р.П. Мананкової, Г.К. Матвєєвої, М.В. Менжула, С.П. Погребняк, О.Д. Тихомирова, О.О. Узварова, Я.М. Шевченко, О.А. Явор [1-10, 12].

Мета дослідження полягає в уточненні теоретико-методичних аспектів поняття «сім'я»,

систематизації принципів сімейного права, визначенні специфічності сімейно-шлюбних відносин з метою подальшого удосконалення правового регулювання сімейно-шлюбних відносин в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сім'я досліджується в науковій думці як соціологічне та юридичне явище. Сім'я з наукових позицій соціології розглядається як мала соціальна група людей, що поєднані шлюбом, відносинами родинності, прийняттям дітей у сім'ю на виховання, спільним побутом, взаємною моральною відповідальністю та підтримкою [10].

Застосування соціологічного визначення сім'ї у юридичній науці призвело до формування двох напрямків правових досліджень: розгляд сім'ї лише як соціальної категорії; розгляд сім'ї як соціально-юридичної категорії (табл. 1).

Порівняльний аналіз поняття «сім'я»
складено автором на основі [1-11]

Автор 1	Визначення 2	Ключові слова 3
Є.М. Ворожейкін [4, с. 13]	спільне життя осіб, що виникло зі шлюбу, близької родинності, усиновлення та інших законних підстав, що має на меті народження і виховання дітей, спільне ведення господарства, встановлення відносин інтимної чи духовної близькості і викликає відповідні до цього особисті і майнові права та обов'язки	<i>ключова категорія</i> – спільне життя осіб; <i>підстава створення</i> – шлюб, близька родинність, усиновлення; <i>мета</i> – народження і виховання дітей, спільне ведення господарства; встановлення відносин близькості; <i>результат</i> – особисті і майнові права та обов'язки;
Г.О. Лозова [5, с. 122]	об'єднання осіб, що ґрунтується на шлюбі, кровному спорідненні, усиновленні чи інших формах взяття дітей на виховання, а також на інших підставах, що не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства, і яке пов'язує своїх членів спільністю життя та інтимних стосунків, а також взаємними правами і обов'язками	<i>ключова категорія</i> – об'єднання осіб; <i>підстава створення</i> – шлюб, кровне споріднення, усиновлення, інші форми взяття дітей на виховання; <i>мета</i> – спільність життя та інтимних стосунків; <i>результат</i> – взаємні права та обов'язки
Р.П. Мананкова [6, с. 45]	мала соціальна група (об'єднання, союз осіб), заснована на шлюбі, родинності, усиновленні й інших формах прийняття дітей на виховання, пов'язана спільністю життя, а також сімейними правами та обов'язками	<i>ключова категорія</i> – об'єднання, союз осіб; <i>підстава створення</i> – шлюб, родинність, усиновлення, інші форми взяття дітей на виховання; <i>мета</i> – спільність життя; <i>результат</i> – сімейні права та обов'язки
Г.К. Матвеев [7, с. 42]	засноване на шлюбі чи родинності об'єднання осіб, пов'язаних між собою особистими і майновими правами та обов'язками, моральною і матеріальною спільністю і підтримкою, веденням спільного господарства і вихованням дітей	<i>ключова категорія</i> – об'єднання осіб; <i>підстава створення</i> – шлюб, родинність; <i>мета</i> – моральна і матеріальна спільність, підтримка; <i>результат</i> – особисті і майнові права та обов'язки
В.О. Рясенцев [8, с. 45]	коло осіб, пов'язаних правами і обов'язками, що впливають зі шлюбу, родинності, усиновлення чи іншої форми прийняття дітей на виховання, яке покликане сприяти зміцненню і розвитку сімейних відносин на принципах моралі	<i>ключова категорія</i> – коло осіб; <i>підстава створення</i> – шлюб, кровне споріднення, усиновлення, інші форми взяття дітей на виховання; <i>мета / результат</i> – зміцнення і розвиток сімейних відносин з дотриманням принципів моралі
Ю.С. Червоний [9, с. 69]	(у юридичному розумінні) - історично визначена організована спільність, пов'язана взаємними правами та обов'язками, які впливають зі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, взяття дітей на виховання	<i>ключова категорія</i> – організована спільність; <i>підстава створення</i> – шлюб, кровне споріднення, усиновлення, взяття дітей на виховання <i>результат</i> – взаємні права та обов'язки

Перший напрям правових досліджень полягає у тому, що сім'я не розглядається в юридичному аспекті, «оскільки суб'єктом сімейного права є не сім'я, а конкретні особи (подружжя, діти, батьки)» [10, с. 85]. Соціальна складова підкреслюється широтою критеріїв, що характеризують сім'ю та відмінністю умов існування сімей.

Досить ґрунтовне визначення сім'ї в соціальному аспекті пропонує М.Д. Шимін. Сім'я в соціальному аспекті розуміється як «специфічна форма соціальної життєдіяльності людей, зумовлена економічним ладом суспільства, заснована на шлюбі чи родинності, включаючи всю сукупність відносин (між чоловіком і дружиною, батьками і дітьми, між різними поколіннями), що складаються на базі спільної різносторонньої діяльності її членів, у якій реалізуються як потреби суспільства (у фізичному і духовному відтворенні людської особистості, в забезпеченні нормальної спільної життєдіяльності людей у сфері особистого життя), так і потреби індивіда (в інтимних зв'язках, у сімейному особистому щасті)» [2, с. 21].

Другий напрям правових досліджень полягає у тому, що соціальні відносини регулює саме право, незважаючи на те, що сім'я є соціальною категорією. Тому, сімейні відносини набувають правового змісту та стають правовідносинами, що надає сім'ї правового статусу.

Отже, учені трактують юридичне поняття сім'ї як: коло осіб, спільне життя осіб, об'єднання осіб, організована спільність, сукупність осіб. Це є свідченням розходженням наукових поглядів щодо форми позначення відповідного об'єднання (ключової категорії), що підкреслює соціальний аспект поняття «сім'я».

Сім'ю у правовому розумінні доцільно розглядати як юридичний зв'язок між фізичними особами. Застосування поняття юридичний зв'язок чітко підкреслює те змістове навантаження, яке вказує на сім'ю як правову категорію та чітко відмежовує юридичне визначення сім'ї від соціологічного. Юридичний зв'язок є нічим іншим як правовідносинами, що вини-

кають між членами сім'ї на визначених законом підставах. Такий зв'язок полягає у наділенні фізичних осіб, які складають сім'ю, взаємними правами та обов'язками, якими пов'язує (зв'язує) їх закон [10].

Наступною складовою у розумінні поняття «сім'я» є конкретизація підстав, на яких формується такого роду об'єднання фізичних осіб. Такими підставами є шлюб, родинність, усиновлення та окремі форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування (прийняття дитини на виховання в сім'ю) [10, с. 88].

Визначення та розуміння поняття «сім'я» розкривається у відповідних ознаках, які його відрізняють від інших соціальних та правових інститутів. Ознаками сім'ї є: спільність життя; спільне проживання і побут; наявність взаємних прав та обов'язків; ведення спільного господарства; взаємна моральна та матеріальна підтримка.

Реалізація сімейного права в системі права враховує специфічність сімейно-шлюбних відносин, яка на думку Г. Матвєєва [7] полягає у наступному:

1) сімейно-шлюбні відносини виникають не зі звичайних юридичних фактів, характерних для цивільних правовідносин (наприклад, односторонній правочин, договір), а з таких своєрідних юридичних фактів, як шлюб і родинні стосунки, материнство і батьківство, усиновлення і патронат. При цьому, з цих фактів виникають не лише особисті немайнові відносини (наприклад, щодо виховання дитини), а і майнові (аліментні зобов'язання подружжя, між батьками і дітьми);

2) сімейно-шлюбні відносини є переважно особисто-правовими (укладення і розірвання шлюбу, статус подружжя, батьків і дітей, права і обов'язки батьків щодо виховання дітей), а вже потім — майновими: спільне і роздільне (у СК України воно іменується особистою приватною власністю дружини та чоловіка) майно, тоді як у цивільному праві превалюють майнові відносини, а особисті посідають незначне місце;

3) сімейно-шлюбні права і обов'язки, за загальним правилом, є невідчужуваними, «позаоборотними» (йдеться як про особисті, так і про майнові права та обов'язки), тобто не можуть передаватися іншим особам; їх не можна продати

чи купити, подарувати чи заповідати. Інша справа — з більшістю цивільних прав і обов'язків (речових і зобов'язальних) [7].

Принципи сімейного права інтегрують в собі панівні ідеї в суспільстві щодо цінностей сім'ї, відображенням яких є імперативні вимоги, що забезпечуються дотриманням матеріальних і процедурних гарантій [12, 13]:

- державна охорона сім'ї, материнства, батьківства;
- рівність учасників сімейних відносин;
- неприпустимість державного або будь-якого іншого втручання в сімейне життя;
- пріоритет сімейного виховання;
- регулювання сімейних відносин за домовленістю (договором) між їх учасниками;

– пріоритет захисту прав та інтересів дітей і непрацездатних членів сім'ї;

– дотримання в сімейних відносинах справедливості, добросовісності, розумності, відповідно до моральних засад суспільства;

– добровільність шлюбного союзу;

– визначення шлюбу, укладеного тільки в державному органі реєстрації.

Вимогами до принципів сімейного права є: нормативність, стабільність, узагальнення, абстрагування, фундаментальність [3, с. 110].

Кількісна інформація, що характеризує захист прав та інтересів суб'єктів сімейного права може бути представлена таким показником, як співвідношення зареєстрованих розлучень та шлюбів (табл. 2).

Таблиця 2

Інформація щодо зареєстрованих шлюбів та розлучень [11, с. 44]

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Кількість зареєстрованих шлюбів, тис.	274,5	332,1	305,9	355,9	278,3	304,2	295,0	299,0	299,5
Кількість зареєстрованих розлучень, тис.	197,3	183,5	126,12	182,5	168,5	164,9	130,7	129,4	130,0

Зазначений показник за 2000 – 2016 рр. знизився з 71,9% до 43,4%, що є позитивною тенденцією. За абсолютним значенням цей показ-

ник є суттєвим, тобто за 2016 р. частка зареєстрованих розлучень, порівняно з зареєстрованими шлюбами становила 43,4% (рис. 1).

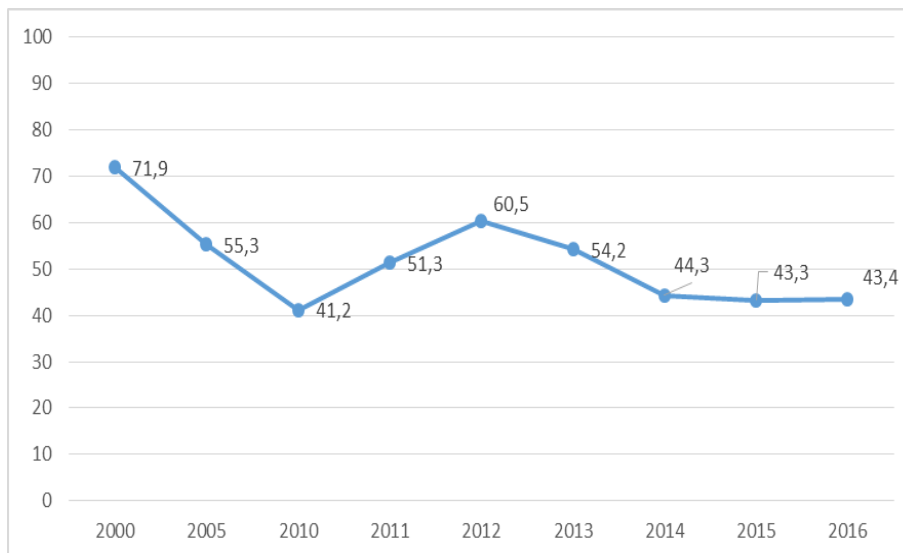

Рис. 1 Співвідношення кількості зареєстрованих розлучень до кількості шлюбів, % Розраховано автором на основі [11]

На стан шлюбно-сімейних відносин впливають такі фактори, як: стан економіки, рівень життя населення, соціально-культурні особливості суспільства, стан правового регулювання

(цивільний, кримінальний, адміністративний аспект) [14, 15].

Висновки. Сімейне право є своєрідним, специфічним правовим масивом, правова природа

якого і місце в системі українського права, як і раніше, викликають полеміку. Однією з найбільших проблем у сфері охорони сім'ї є існування різних наукових підходів до визначення поняття сім'ї як об'єкта правового регулювання. Насамперед це створює труднощі в практиці роботи правозастосовчих органів, коли виникають питання відносно сім'ї як цілісного утворення, чи окремих її складових.

Сім'ю у правовому розумінні доцільно розглядати як юридичний зв'язок між фізичними особами. Застосування поняття юридичний зв'язок чітко підкреслює те змістове навантаження, яке вказує на сім'ю як правову категорію та чітко відмежовує юридичне визначення сім'ї від соціологічного.

Важливість юридичних фактів саме у сфері сімейного права підтверджується необхідністю знаходження балансу між приватністю як одним із фундаментальних прав людини і загальним благом [12].

Література

1. *Бондар Т.В.* Сімейне право в системі права України / Т.В. Бондар // Приватне право. – 2013. – № 1. – С. 129-134.

2. *Шимин Н.Д.* Семья как общественное явление: опыт социал.-филос. анализа / Н.Д. Шимин. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1989. – 188 с.

3. *Менджул М.В.* Систематизація принципів сімейного права в Україні / М.В. Менджул // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – № 1. – С. 110-112.

4. *Ворожейкин Е.М.* Правовые основы брака и семьи / Е.М. Ворожейкин. – М.: Юридическая литература, 1969. – 160 с.

5. *Лозова Г.О.* Законодавче визначення сім'ї та шлюбу / Г.О. Лозова // Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права. – 2006. – № 1 (17). – С. 119-122.

6. *Мананкова Р.П.* Правовой статус членов семьи по советскому семейному законодательству / Р.П. Мананкова; под ред. Б.Л. Хаскельберга. – Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1991. – 232 с.

7. *Матвеев Г.К.* Советское семейное право / Г.К. Матвеев. – М.: Юридическая литература, 1978. – 240 с.

8. *Рясенцев В.А.* Семейное право / В.А. Рясенцев. – М.: Юридическая литература, 1971. – 293 с.

9. *Сімейне право України: підручник / за ред. Ю.С. Червоного.* – К.: Істина, 2004. – 464 с.

10. *Ватрас В.А.* Поняття «сім'я» у сімейному праві України / В.А. Ватрас // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 83-91 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09vvaspu.pdf>

11. *Статистичний щорічник України за 2016 рік / Державна служба статистики України / за ред. І.Є. Вернера.* – Київ, 2017. – 611 с.

12. *Юридичні факти в сімейному праві України: усталені підходи і новітні тенденції: монографія / О.А. Явор.* – Х.: Право, 2016. – 352 с.

13. *Тімуш І.С.* Цивільно-правова відповідальність неповнолітніх після набуття ними повної цивільної дієздатності та батьків, позбавлених батьківських прав / І.С. Тімуш, І.А. Коваленко // Юридична наука. – 2014. – № 9. – С. 29-34.

14. *Калюжний Р.А.* Юриспруденція: від витоків до сучасності / Р.А. Калюжний, Л.О. Шапенко // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. – 2016. – № 3. – С. 32-39.

15. *The Future of Family Property in Europe/ Edited by Rftharina Boele-Woelki, Jo Miles and M. Scherpe.* – 2011 Intersentia. Cambridge – Antwerp – Portland. – 435 p.

References

1. *Bondar T.V.* Simejne pravo v sy`stemi prava Ukrayiny` // Pry`vatne pravo. – 2013. – № 1. – S. 129-134.

2. *Shy`my`n N.D.* Sem`ya kak obshhestvennoe yavleny`e: Opyt socy`al.-fy`los. analy`za / N.D. Shy`my`n. – Voronezh: Y`zd-vo Voronezh. un-ta, 1989. – 188 s.

3. *Mendzhul M.V.* Sy`stematy`zaciya pry`ncy`piv simejnogo prava v Ukrayini // Porivnyal`no-analyty`chne pravo. – 2016. – № 1. – S. 110-112.

4. *Vorozhejky`n E.M.* Pravovye osnovy braka i sem`y` / E.M. Vorozhejky`n. - M.: Yury`dy`cheskaya ly`teratura, 1969. – 160 s.
5. *Lozova G.O.* Zakonodavche vy`znachennya sim'yi ta shlyubu / G.O. Lozova // *Universy`tets`ki naukovi zapy`sky`*. Chasopy`s Hmel`ny`cz`kogo universy`tetu upravlinnya ta prava. – 2006. – № 1 (17). – S. 119-122.
6. *Manankova R.P.* Pravovoj status chlenov sem`y` po sovetському семеjnomu zakonodatel`stvu / R.P. Manankova; pod red. B.L. Haskel`berga. – Tomsk: Y`zd-vo Tomsk. un-ta, 1991. – 232 s.
7. *Matveev G.K.* Sovetskoe semejnoe pravo / G.K. Matveev. – M.: Yury`dy`cheskaya ly`teratura, 1978. – 240 s.
8. *Ryasencev V.A.* Semejnoe pravo / V.A. Ryasencev. – M.: Yury`dy`cheskaya ly`teratura, 1971. – 293 s.
9. *Simejne pravo Ukrayiny`*: pidruchny`k / za red. Yu.S. Chervonogo. – K.: Isty`na, 2004. – 464 s.
10. *Vatras V.A.* Ponyattya «sim'ya» u simejnomu pravi Ukrayiny` / V.A. Vatras // *Forum prava*. – 2009. – № 1. – S. 83-91 [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09vvacpu.pdf>
11. *Staty`sty`chny`j shhorichny`k Ukrayiny` za 2016 rik.* Derzhavna sluzhba staty`sty`ky` Ukrayiny`. Za redakciyeyu I.Ye. Vernera. Ky`yiv, 2017. – 611 s.
12. *Yury`dy`chni fakty` v simejnomu pravi Ukrayiny`*: ustaleni pidxody` i novitni tendenciya: monografiya / O.A. Yavor. – H.: Pravo, 2016. – 352 s.
13. *Timush I.S., Kovalenko I.A.* Cy`vil`no-pravova vidpoval`nist` nepovnitnih pislya nabuttya ny`my` povnoyi cy`vil`noyi diyezdatnosti ta bat`kiv, pozbavleny`h bat`kivs`ky`h prav // *Yury`dy`chna nauka*. – 2014. – № 9. – S. 29-34.
14. *Kalyuzhny`j R.A.* Yury`sprudenciya: vid vy`tokiv do suchasnosti / R.A. Kalyuzhny`j, L.O. Shapenko // *Yury`dy`chny`j visny`k. Pov-itryane i kosmichne pravo*. – 2016. – № 3. – S. 32-39.
15. *The Future of Family Property in Europe* / Edited by Rftharina Boele-Woelki, Jo Miles and M.Scherpe. – 2011 Intersentia. Cambridge – Antwerp – Portland. – 435 p.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ СЕМЬИ В ЮРИДИЧЕСКОЙ НАУКЕ

Национальный авиационный университет
проспект Космонавта Комарова, 1, 03680, Киев, Украина
E-mail: irenat608@gmail.com

Цель: в статье осуществлен научно-теоретический анализ содержания понятия «семья» в юридической науке, представлен сравнительный анализ понятия «семья» с учетом специфики семейно-брачных отношений. **Методы исследования:** анализируется сущность понятия «семья» по таким направлениям, как: ключевая категория, основание создания, цель, результат. **Результаты:** исследованы теоретико-методические аспекты понятия «семья» Проанализировано официальную статистическую информацию, характеризующую защиту прав и интересов субъектов семейного права. Определяются тенденции процессов заключения браков и разводов как сферы семейного права. Делается вывод о необходимости обеспечения принципов, гарантий семейного права в гражданском, уголовном, административном аспектах. **Обсуждение:** проблемы трактовки понятия «семья» в социальном и правовом смысле.

Ключевые слова: семья, социальное понимание семьи, юридическое понимание семьи, семейно-брачные отношения, семейное право.

I. Timush

DEFINITION OF A FAMILY IN LEGAL SCIENCE

National Aviation University
Kosmonavta Komarova Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mail: irenat608@gmail.com

Purpose: the article provides a scientific and theoretical analysis of the concept of «family» in legal science, provides a comparative analysis of the concept of «family», taking into account the specificity of family-marital relations. **Methods:** the essence of the concept of «family» is analyzed in such directions as: the key category, the basis of creation, the purpose, the result. **Discussion:** theoretical and methodological aspects of the concept of «family» are analyzed. The official statistical information characterizing protection of rights and interests of subjects of family law is analyzed. The tendencies of the processes of marriage and divorce as a sphere of family law are determined. The conclusion is made on the need to ensure the principles, guarantees of family law in civil, criminal, administrative aspects. Discussed the problem of interpreting the concept of «family» in the social and legal sense.

Keywords: family, social understanding of family, legal understanding of family, family and marriage, relations, family law.